

וידבר משה

דרשות הגאון ר' משה נתן יונגרייז זצוק"ל

שלוש דמעות הללו למה

תענית י"ז בתמוז (נדחה ליום א' י"ח תמוז תשע"ח)
היכל ישיבת אור ישראל לצעירים

ובזה יש ליישב מה שהקשה הטורי אבן על התוס' שכתבו דשאני חורבן בית המקדש דתקיפא טובא דאינו משמע בלשון הגמרא שהוכפלו בו הצרות, ולפי המבואר י"ל שהטעם שחורבן הבית תקיפי טובא היינו משום שכלול שני הדברים גם י"ז בתמוז וגם ת"ב, ויש לבאר שהתוס' בתירוץ השני סוברים שת"ב הוא דין בפני עצמו, ולכן תירצו שהוכפלו בו צרות היינו שאותה צרה עצמה נכפלה בו שני פעמים ודו"ק בכ"ז.

כל דור שאינו נבנה בימיו - מועלה עליו כאלו החריבו

[ב] והנה עתה מתחילים אנו תקופה של בין המצרים, 'כל רודפיה השיגוה בין המצרים' (איכה א, ג) - ודווקא בתקופה זו צריך להתחזק כמו שנאמר (תהלים קיח, ה) 'מן המיצר קראתי קה', אבל צריך להתבונן, האם אנחנו בדרגה של התבוננות במצבינו, או שהשלמנו עם המצב של העדר הקודש והמקדש, ולשון הקינה בתשעה באב (קינה כד) 'על חורבן בית המקדש כי הורס וכי הודש אספוד בכל שנה ושנה מספד חדש על הקדש ועל המקדש' והטעם שצריך בכל שנה ושנה 'מספד חדש' מכיון שכל ההרגשים הולכים ומדרדרים משנה לשנה, ועלינו לידע מה מוטל עלינו בשעה זו.

הנביא יחזקאל (כא, יא-יב) אומר 'ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים, ובמרירות תאנח לעיניהם - והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח, ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים, הנה באה ונהיתה נאם ה' אלוקים'.

לימד אותנו הנביא שצריך להיאנח לעיניהם בשברון ובמרירות כדי שישאלו על מה אתה נאנח ויוכל להסביר להם שהמצב עתה שנמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים, והלא אמרו חז"ל (ירושלמי יומא פ"א ה"א) שכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו, וא"כ כמה עלינו להתחזק ולהתבונן בנוראות חורבן הבית, ולהיות במצב של בכי ומספד.

בגמרא במנחות (פז, ב) איתא, כתיב (ישעי' סב, ו) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, המזכירים את ה' אל דמי לכם, ופירש רש"י 'שהשומרים' הם מלאכים שתמיד לא יחשו, ומאי אמרי, הכי אמר רבא בר רב שילא אתה תקום תרחם ציון, ר"נ בר יצחק אמר בונה ירושלים ה', ומעיקרא קודם שחרב, מאי הווי אמרי כי בחר ה' בציון אוה למושב לו.

ומאימתי 'בחר ה' בציון', איתא בילקוט תהלים (רמז תתי"ג, והובא בדרשות נחלת דוד דרוש ז) 'ויהי בשלם סוכו (תהלים עז, ג), אמר רבי ברכיה מתחילת ברייתו של עולם עשה לו הקב"ה סוכה בירושלים, כביכול היה מתפלל בתוכה ואומר יהי רצון שיעשו בני רצוני, כדי שלא אחריב ביתי ומקדשי, וכיון שחרב, הוא מתפלל ואומר יהי רצון שיעשו בני תשובה, שאקרב בנין ביתי. תדע לך שכן הוא, שנאמר והביאותים אל הר קדשי וגו', בית תפלתם לא נאמר אלא בית תפלתי, מלמד שהקב"ה מתפלל'.

ומתבאר לנו שמיום בריאתו של עולם כבר עשה ה' סוכה וקבע להשרות שכינתו בירושלים, וכמו שנאמר עוד (שם קלב, ג-ד) 'כי בחר ה' בציון אוה למושב לו, זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אותיה', וכמה יש לנו להתאבל על חורבן הבית שהשכינה הקדושה כביכול נמצאת בגלות.

בושנו כי שמענו חרפה אלו שבעה עשר בתמוז כסתה כלימה פנינו אלו תשעה באב

[א] איתא בר"ה (יה, א) שהשלוחין יוצאים על קביעות החודש דאב מפני התענית, ומקשינן אמאי אין יוצאים על תמוז וטבת מפני הצום, ומשני ע"פ מה שדרשו מהפסוק (זכריה ח, יט) ש'בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום - רצו מתענין, רצו אין מתענין, ומקשינן, 'אי הכי תשעה באב נמי, אמר רב פפא שאני תשעה באב הואיל והוכפלו בו צרות'.

ובתוס' (שם) הקשו אמאי רק על תשעה באב אמרו שהוכפלו בו צרות, והלא גם ב"ז בתמוז ארעו בו חמשה דברים וכדאיתא בתענית (כו, א). ותירצו תוס' דשאני חורבן בית המקדש תקיפא טובא, ועוד דלא דמי לט' באב שצרה אחת הוכפלה בו. ובטורי אבן (שם) הקשה דבשלמא לתירוץ השני מובן לשון הגמרא ש'הוכפלו' בו צרות, אבל לתירוץ קמא שהטעם משום דחורבן בית המקדש תקיפא טובא א"כ מה שייך ענין זה למה שהוכפלו בו צרות, וכתב שהעיקר כתירוץ בתרא.

ונראה ליישב דברי התוס' בתירוץ הראשון, דהנה במדרש רבה (פתיחה לאיכה אות ט) כתב על הפסוק בירמיה (נא, נא) 'בושנו כי שמענו חרפה, כסתה כלימה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית ה', דבר אחר, 'בושנו כי שמענו חרפה' - אלו שבעה עשר בתמוז, 'כסתה כלימה פנינו' - אלו תשעה באב, כי באו זרים על מקדשי בית ה', חורבן ראשון וחורבן שני, ובבית הלוי (שמות יב, מג) נתקשה מה השייכות בין י"ז בתמוז לת"ב וגם למה חילקם המדרש לשני העניינים הללו דוקא.

וכתב הבית הלוי לבאר שבי"ז בתמוז זהו יום שבירת הלוחות שזה הגיע ע"י חטא העגל, וכחטא העגל אמרו חז"ל (בזוה"ק פרשת כי תשא) שרק הערב רב חטאו, אלא שחטאו גם ישראל בזה שלא מיחו בהם, וזה גרם לחורבן בית ראשון שחטאו בע"ז ששורשו בחטא העגל, ולפיכך כתב המדרש שישוד צום י"ז בתמוז הוא 'בושנו כי שמענו חרפה' והיינו ששמענו חרפה בעשיית העגל ולא מחינו.

אבל תשעה באב נקבע לדורות ע"י חטא המרגלים שזה היה חטא עצמי של כלל ישראל, כמו שאמרו חז"ל בתענית (כט, א) על הפסוק (במדבר יד, א) 'ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא', אמר רבה אמר רבי יוחנן אותה לילה ליל תשעה באב היה, אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם, ואני קובע לכם בכיה לדורות, ולפיכך כתב המדרש כסתה 'כלמה פנינו אלו תשעה באב', שהרי בחטא זה אנחנו בכלימה על עצם חטאינו.

והנה חטא המרגלים היה חיסרון באמונה וזה גם היה שורש של חורבן בית שני שנהיה מחמת שכפרו בתורה שבע"פ והתחדשו הצדוקים והכופרים, ומה שאמרו חז"ל שנחרב מחמת שנאת חנם היינו משום ש'עיקר מה שנתחדשו הכופרים אז, היה יסודו ע"י שנאת חנם דע"י השנאה נתפרדו אלו מן החכמים מקבלי תורה שבע"פ ולבסוף נתפקרו עבור זה לגמרי, ע"ש בנוראות דבריו.

ובאמת שאע"פ שסיבת חורבן בית ראשון היה שייך לחטא העגל שהיה ב"ז בתמוז, וחורבן בית שני שייך לחטא המרגלים שהיה בתשעה באב, מ"מ חורבן שני המקדשות היה בתשעה באב, והיינו משום שבאמת תשעה באב משלים וכולל גם את החטא העגל שהיה ב"ז בתמוז, וזהו שבת"ב הוכפלו בו צרות, היינו שנכלל בו גם הצרות שהיו ב"ז בתמוז.

וגם יש הבדל ביניהם בדברים המפסידים אותם, פרות הענבים שהם בגובה העופות מפסידים אותם, והקישואים שהם בארץ המפסידים אותם הם השרץ השרוף על הארץ, על דרך מה שאמרו חז"ל ראה ציפור מנקר בתאנה ועכבר המנקר באבטיחים.

וגם מפאת שמירתם, הסוכה העשויה לשמירת הכרם יושב בה השומר בין ביום ובין בלילה, בלילה מפני הגנבים וביום מפני העופות, אמנם במלונה במקשה השמירה רק בלילה מפני הגנבים אבל מעופות אי"צ שמירה. אמנם להצילם מהמפסידים אותם, והוא מהשרצים השרוצים על הארץ אינה מועלת השמירה כלל כי עשו במחשך מעשיהם, והשמירה מהגנבים היא שלא להעתיקם למקום אחר, והשמירה מהעופות שלא יהיו נפסדים במקומם.

לעומת זאת השמירה של עיר נצורה, היא שמירה אחרת, כי אנשי המצור ישמרו לבלתי תת יוצא ובא, ולכל יפרצו אנשי העיר להימלט החוצה בכדי שיהיו נכנעים תחת ידם וממשלתם.

והנה בימי בית ראשון ישראל, שהיו נתונים עליון ולתתך עליון על כל גויי הארץ (דברים כח, א) והיו במדרגת פרי הכרם, וגם בית המקדש הנקרא בשם סוכה אשר בו היה נגלה כבוד ה' לשמרם, היו נשמרים בשתי בחינות, אם שלא להעתיקם ממקומם דוגמת הגנבים והכוונה שלא להגלותם מארצם, ואם שלא יקרה שום פגם ונוק ופגע רע בהיותם במקומם, והכוונה שלא יהיה עליהם עול מלכות ושלטון ידי זרים בהיותם שרויים על אדמתם והוא בדמיון השמירה מעופות כאמור.

אולם בימי בית שני ירדו הרבה ממעלתם הראשונה והיו רק כערך פרות הקישואים הניתנים למטה לארץ, וגם ביהמ"ק הנעשה לשמירתם היה רק כדוגמת המלונה כי היו נשמרים שלא להגלותם מארצם, אמנם היה עליהם עול שעבוד מלכויות כל ימי עמידת בית שני תחת יד פרס ויוון ורומי, והיא כדוגמת הקישואים שאינם נשמרים מבלי הפסד ונוק במקומם.

אולם יש עוד אופן שלישי מהשמירה שישראל נשמרים ע"י זה והוא שמירת התורה וכמו שנאמר (משלי ב, יא - טז) מזימה תשמור עליך תבונה תנצרכה וגו' להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה' והכוונה בזה כי בהיותם עוסקים בתורה הינם נשמרים שלא לנטות מכלליות הד"ת לנטות אחרי דעות המינים והאפיקורסים 'להצילך מאשה זרה' והוא דומיא דעיר נצורה שהמה נשמרים לכל יפרצו החוצה לפרוק מעליהם עול המלך ככה תשמרם התורה, וע"י ש עוד בכל דבריו הנפלאים.

ומעתה יש לבאר שאלו שלוש הדמעות הנזכרות בגמרא בחגיגה, שהרי לא הרי חורבן הבית שהוא ככרם ודרגת ישראל הגבוהה ביותר, כהרי חורבן בית שני שאז נסתלקה מאתנו גם הדרגה הפחותה שהיא כשמירת הקישואים, אך עדיין נשאר לנו את התורה שהיא שמירה מעולה כשמירת החומה על העיר, אולם גם זה מתמעט והולך ע"י הגלויות שאין לך ביטול תורה גדול מזה, וזוהי הדמעה השלישית שהרי אם תסתלק גם שמירה זו תהיה העיר פרוצה לגמרי ויכבשוה זדים וישלטו בה ח"ו.

ואפשר שזה גם המכוון בגמרא בברכות שאמר רבי שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם 'החרבת' את ביתי, ו'שרפתי' את היכלי, ו'הגליתם' לבין האומות, דהוא כנגד הג' דמעות המבוארות בגמרא בחגיגה, שחורבן בית ראשון הוא 'חורבן' הבית, אבל עדיין זכו ישראל שחזר להם הבית השני שדרגתו פחותה וכנ"ל, אך בעה"ר גם זה לא עמד לנו וזה ו'שרפתי' את היכלי שנושרף גם בית המקדש השני ומאז כבר אין לנו כלל בית המקדש, והדבר השלישי הוא ו'הגליתם' לבין האומות שהוא כנגד הדמעה השלישית על הגלות וביטול התורה שנהיה ע"י כך.

הנביא ישעיהו (כב, יב) אומר 'ויקרא ה' אלוקים צבקות ביום ההוא לכבי ולמספד וגו', ומהו 'ביום ההוא' היינו עכשיו שזה ממש כהיום ההוא של חורבן הבית, ואדרבה 'בכל שנה אוסיף יגון על און' שהרי בכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו.

וכמו שאמרו במדרש תהלים על הפסוק (קלו, ז) 'זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה', איתא, שאלו את ר' אליעזר, דורות אחרונים כשרים מן הראשונים, א"ל עדיכם בבית הבחירה יוכיחו, אבותיכם העבירו את התקרה, שנאמר ויגל את מסך יהודה (ישעיה כב, ח), אבל אנו פעפענו את הכתלים, שנאמר האומרים ערו ערו עד היסוד בה, ללמדך שכל דור שאינו נבנה בימיו מעלה עליו כאלו החריבו, מאי טעמא לפי שלא עשה תשובה.

ומתבאר שכל דור שלא נבנה בימיו נחשב כאילו המשיך והוסיף עוד בחורבנו ופעפע את כתליו, וכמו שנאמר ערו ערו עד היסוד בה, וזהו מה שקורא הקב"ה ביום ההוא לכבי ומספד, שכביכול הקב"ה בוכה על מצבם של כלל ישראל שיבטלו כבר את היצר הרע ויעשו תשובה, ואנחנו צריכים להתחזק מאותו בכי ומספד ולחזור בתשובה.

שלוש דמעות - 'החרבת' 'שרפתי' ו'הגלית'

ג] בגמרא בברכות (ג, א) איתא, תניא אמר רבי יוסי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי וכו' ואמר לי בני, מה קול שמעת בחורבה זו, ואמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתם לבין האומות, ואמר לי חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך ע"י ש, ויש להתבונן מה ההדגש בשלושה דברים הללו.

והנה בגמרא בחגיגה (ה, ב) איתא על הפסוק (ירמיה יג, יז) 'ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה', אמר רבי אלעזר שלש דמעות הללו למה, אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני, ואחת על ישראל שגלו ממקומן, ואיכא דאמרי אחת על ביטול תורה, בשלמא למאן דאמר על ישראל שגלו היינו דכתיב כי נשבה עדר ה', אלא למ"ד על ביטול תורה מאי כי נשבה עדר ה', כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה'.

ומתבאר שמלבד הבכי על חורבן בית ראשון ושני עוד צריך להוסיף בבכי על גלות ישראל, שהרי מכיון שגלו ישראל אין לך ביטול תורה גדולה מזה, ובהוודאי ובוודאי שקל לנו להבין את החורבן הנוסף שיש בכל שנה ושנה, שהרי כל שנה ושנה מחמת הגלות וכל סוגי הניסיונות מתמעטים הלבכות, ואין לך ביטול תורה באיכות ובכמות גדול מזה.

ונראה להסביר את ענין שלוש הדמעות הללו, הנה הנביא (ישעיהו א, ח) אומר 'ונותרה בת ציון כסוכה בכרם, כמלונה במקשה, כעיר נצורה' והנחלת דוד בהספד על הגר"ח זיע"א (דרשות נחל"ד) ביאר למה הפסוק המשיל את בת ציון לשלושה דברים הללו, כסוכה השומרת על הכרם, כמלונה השומרת על הקישואים וכעיר נצורה, וביאר, כי ישנם שני חילוקים בין פרות הכרם והסוכה העשויה לשמירתם לבין פרות הקישואים והמלונה הנעשית לשמרן - אם מפאת עצם הפרי, ואם מפאת אופן השמירה. בענין ההבדל שמצד עצם הפרי נחלקים לשני פנים, האחד מפני חשיבותם, כי פרי הכרם חשוב בטעמו ובממשו מקישואים, והשני, הענבים מקום משכנם הוא למעלה באוויר, נשואים על סעיפי ושריגי האילנות בגובה, ופרי הקישואים הוא למטה בארץ.

לע"נ

מרת דבורה ב"ר משה שמואל ע"ה

נלב"ע י"ד בתמוז
ת.נ.צ.ב.ה.

להנצחות: 050-4177313